

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg
 —Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. Ernst Hoffman
 τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.—Erich Frank, τακτ. καθ.
 τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg.—Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανε-
 πιστημίου τῆς Ρώμης.—Κ. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπι-
 στημίου τῶν Ἀθηνῶν.—August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς
 Heidelberg.—Χαρ. Τζωρτζόπουλος ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθη-
 νῶν.—Franz Böhm διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας.—Παν. Κανελλόπουλος ὑφηγ.
 Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Κωνστ. Τσαῦτσος διδάκτωρ τῆς Νομικῆς.—
 Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

“ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ”

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 48α

ΑΘΗΝΑΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΝ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟ

AUGUST FAUST

Οὐδεμία θεωρία περὶ ἀγωγῆς εἶνε δυνατὴ ἄνευ ἐννοίας τινος τοῦ ἐγώ, τὸ ὁποῖον νὰ εἶνε παιδαγωγικῶς ἐπηρεάσιμον. Τοῦτο ἰσχύει καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ διαδικασία τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς μορφώσεως θεωρηθῇ κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ εἶνε δυνατόν νὰ ἐκληφθῇ τὸ ἀτομικὸν ἐγὼ ὡς ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς παιδαγωγικῆς διαδικασίας. Ἴσως δύναται τις νὰ εὔρη τοὺς κυρίως ἀγωγοὺς καὶ μορφωτικοὺς παράγοντας περισσότερον εἰς ὑπερπροσωπικὰς καὶ εἰς ἀπροσώπους ἀντικειμενικὰς δυνάμεις καὶ ὀλιγώτερον εἰς εἰδικὰς παιδαγωγικὰς προσωπικότητας. Συνάμα δὲ εἶνε δυνατόν νὰ θεωρήσῃ τις ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δέον νὰ παιδαγωγηθῇ καὶ νὰ μορφωθῇ, ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ καὶ συνεπῶς ἐν τῇ κυρίᾳ αὐτοῦ ὑποστάσει, ὡς πραγματοποιούμενον μόνον ἐν τῇ ὑπερατομικῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀντικειμενικῇ καλλιέργειᾳ (Kultur). Ἀλλὰ καὶ τότε πρέπει κάθε μέλος τῆς κοινωνίας, ὡς εἰδικῆ ἀτομικότης, καὶ κάθε φορεὺς πολιτισμοῦ, ὡς παραγωγικὴ προσωπικότης, νὰ εἶνε τοῦλάχιστον ἱκανὰ ν' ἀποδέχωνται τὰς ἐπιδράσεις τῆς ὑπεράνω αὐτῶν κειμένης ἀγωγῆς καὶ μορφώσεως. Ὅπως λοιπὸν ἡ ψυχολογικὴ παιδαγωγικὴ, ἣτις στρέφεται κυρίως πρὸς τὸ ἄτομον, οὕτω πῶς καὶ ἡ κοινωνιολογικὴ ἢ ἱστορικὴ, ἣτις στρέφεται κυρίως εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν πολιτισμὸν, εἶνε ἠναγκασμένη νὰ παραδεχθῇ ἐν, ὅπωςδήποτε εἰς τὴν ἀγωγήν καὶ τὴν μόρφωσιν ὑποκείμενον, ἐγὼ. Ἡ παραδοχὴ δὲ αὕτη ἀνήκει εἰς τὰς προϋποθέσεις, αἵτινες δὲν εἶνε δυνατόν νὰ θεμελιωθοῦν ὑπὸ παιδαγωγικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ καθίστοῦν αὐτὰς ταύτας τὰς θεωρίας δυνατάς.

“Αν λοιπόν, ἐκτὸς τῆς ἐμπειρικῆς παιδαγωγικῆς (τουτέστιν ἐκτὸς πάσης εἰδικῆς, ἐπιστημονικῶς περιορισμένης, καὶ πάσης γενικῆς, ἀπα-
σῶν τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν συμμετεχούσης, παιδαγωγικῆς) ὑπάρχει καὶ
αὐτόνομός τις φιλοσοφία τῆς ἀγωγῆς καὶ ἔχει ὡς ἔργον τὸν διαφω-
τισμὸν τῶν ἀρχῶν ἐκείνης (κατὰ τρόπον θεμελιώδη), τότε ἡ ἔννοια
τοῦ ἐγὼ δέον νὰ ἀποτελῇ σπουδαῖον θέμα τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης
τῆς ἀγωγῆς. Ἡ ἐρευνα τοιούτων θεμελιωδῶν προβλημάτων (ἀνεξαρ-
τήτως τοῦ ἐμπειρικῶν καθορισμοῦ γεγονότων) μάλιστα δὲ προβλημάτων
θεμελιούντων τὰ γεγονότα ταῦτα, εἶνε κατ’ ἐξοχὴν χαρακτηριστικὴ
εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας, τῆς ὁποίας ὡς οἱ κύ-
ριοι ἐκπρόσωποι δέον νὰ θεωροῦνται οἱ Kant, Fichte, Schelling καὶ
Hegel. Ἡ ἑτεροειδὴς στάσις τῶν φιλοσόφων τούτων πρὸς τὸ πρόβλη-
μα τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς μορφώσεως, εἶνε δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ, κατὰ τὰ
θεμελιώδη αὐτῆς στοιχεῖα, ἐκ τῆς διακρίσεως τριῶν ἐννοιῶν τοῦ ἐγὼ,
αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ συνδεθοῦν κατὰ διάφορον τρόπον πρὸς ἀλλή-
λας. Ἡ ἐρευνα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν τριπλῆν ταύτην ἔννοιαν τοῦ
ἐγὼ ἐν τῇ γερμανικῇ ἰδεοκρατίᾳ συμβάλλει (ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς μεθο-
δολογικῆς ἀρχικῆς συνδέσεως ὅλων τῶν ἰδεοκρατικῶν τρόπων τοῦ
θέτειν τὰ προβλήματα) ὄχι μόνον εἰς τὸν ἱστορικὸν διαφωτισμὸν
τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν συστηματικὴν δι-
ασάφησιν τῆς παρούσης καταστάσεως τῆς καθαρῶς φιλοσοφικῆς
παιδαγωγικῆς. Ἡ συστηματικὴ δὲ αὕτη ἀποψις εἶνε διὰ τὴν
προκειμένην ἐρευναν σπουδαιοτάτη. Ἐνέκα τούτου δέον αἱ θεω-
ρίαι τῶν μνημονευθέντων φιλοσόφων νὰ μὴ ἀναπτυχθῶσιν ἐν προ-
κειμένῳ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν προβλημάτων αὐτῶν, ἀλλὰ ν’ ἀν-
τιπαραταχθοῦν ὡς ἰσότιμοι τύποι τῆς θέσεως καὶ τῆς λύσεως τοῦ
προβλήματος τῆς παιδαγωγικῆς.

Διὰ τὸ ἐγχείρημα τοῦτο ἐμφανίζεται ἀμέσως ὠρισμένη τις δυσ-
χέρεια ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ τρεῖς ἔννοιαι τοῦ ἐγὼ δὲν εἶνε παρ’
ἐκάστῳ τῶν προκειμένων φιλοσόφων αὐστηρῶς ἀπ’ ἀλλήλων χωρι-
σμένοι καὶ κυρίως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ ἔννοιαι αὗται καθορίζον-
ται παρ’ αὐτοῖς κατὰ πολυειδῆ τρόπον καὶ προσονομάζονται δια-
φοροτρόπως. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης πραγματείας προτίθε-
ται νὰ περιορίσῃ τὴν δυσχέρειαν ταύτην εἰς τὸ ἐλάχιστον αὐτῆς ὄ-
ριον. Διὰ ἰδιοτύπου δέ τινος, καὶ τῶν τεσσάρων συστημάτων σχε-
τικῶς ἀνεξαρτήτου ὀρολογίας, πρέπει ἐκ τῶν προτέρων νὰ καθορισθῶν

πρῶτοι τρόποι ἐκφράσεως, οἱ ὅποιοι, ὅπωςδήποτε, ἀρμόζουν καὶ εἰς τὰ τέσσαρα συστήματα. καὶ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς δύνανται νὰ συμβάλουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἀντικειμενικῶν αὐτῶν διαφορῶν. Εἰς τὸ δημιουργούμενον δὲ ὄρολογικὸν σχῆμα δεόν προηγουμένως νὰ ὑπαχθῶν καὶ μερικαὶ σύγχρονοι θεωρίαι περὶ τοῦ ἐγώ. Διὰ τῆς συνυπαγωγῆς αὐτῆς εἶνε κατορθωτὴ γενικὴ τις διαφώτισις τοῦ προβλήματος, πρὶν ἀκόμη εἰσελθῶμεν εἰς τὰς εἰδικὰς ἀντιλήψεις καὶ ἀποπειρὰς λύσεως τοῦ προβλήματος, τὰς ὁποίας τὸ πρόβλημα τῆς ἡγωγῆς καὶ τῆς μορφώσεως προσέλαβεν ἐν τῇ γερμανικῇ ἰδεοκρατίᾳ.

I

«Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι», οὕτω λέγει κάποτε ὁ Fichte, «θὰ ἐπείθοντο εὐκολώτερον εἰς τὸ νὰ θεωροῦν τὸν ἑαυτὸν τῶν ὡς μέρος λάβας ἐπὶ τῆς σελήνης παρὰ ὡς ἐγώ». (1) Ἐκ θαυμάσιας ἔπει οἱ καθ' ἑαυτοὺς εἰς τὸ νὰ τοποθετῆ κάτι εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἰδίου ἐγώ. Καὶ τοῦτο διότι γενικῶς τὰ πράγματα, καὶ ἂν ἀκόμη κεῖνται τόσον μακρὰν (ὅσον ἡ λάβα εἰς τὴν σελήνην,) γίνονται εὐκολώτερον ἀντικείμενα σκέψεως, παρὰ τὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια εἶνε δυνατόν νὰ πρόσκεινται εἰς ἐμὲ κατὰ τὸν μᾶλλον ἐσωτερικὸν τρόπον· τοιαῦτα δὲ ἀπρόσωπα ἀντικείμενα ὑποπίπτουν εὐκολώτερον εἰς τὴν ἀντίληψιν παρὰ τὸ ἐγώ, τὸ ὅποιον εἶμαι ἐγώ αὐτός.

Τούναντίον, εὐθύς ὡς παραιτηθῆ τις παντὸς ἐκ τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων παραληφθέντος ὄντος ἢ κατὰ τὸ εἶδος τῶν πραγμάτων κατασκευασθέντος ἀντικαταστάτου τοῦ ἐγώ, ἀμέσως προκύπτουν μεγάλαι δυσχέρεια. Ὅσον πλησιέστερον πρὸς τὸν ἑαυτὸν μου ἔρχεται ἡ σκέψις μου, ἀποσυρομένη ἀπὸ ὀλόκληρον τὸ περιβάλλον μου καὶ ἀποσχιζομένη κατ' ἔννοιαν καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν ψυχοφυσικὸν ὀργανισμόν μου, τόσον περισσότερον φαίνεται ὅτι συγχίζεται. Καταφανεῖς ἀντιφάσεις ἐμφανίζονται ὡς ἀναπότρεπτοι. Πρὸ παντὸς ἐμφανίζεται ὡς πραγματοποιημένη εἰς τὴν θεωρητικὴν αὐτοσυνείδησιν ἢ ἀντίφασις τῆς ταυτότητος τοῦ νοῦντος καὶ τοῦ νοουμένου.

(1) Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre, 1794. Werke
H. Fichte τόμ. I σελ. 175 Σημ.

Ἄν ἐκλάβῃ τις τὴν τολμηρὰν αὐτὴν ἐριμνησίαν τῆς αὐτοσυνειδήσεως ὡς ὑποδηλοῦσαν συνάμα καὶ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, τότε ἐξάγεται ὅτι ὁ λόγος τῆς ἀντιφάσεως χάνει τὴν ἰσχὺν του διὰ τὴν θεωρίαν τοῦ ἐγώ. Ἀντιθέσεις π.χ. ὡς ἀντικείμενον καὶ ὑποκείμενον, ὡς ποιεῖν καὶ πάσχειν, ἀποκλείουν ἀλλήλας κατὰ τὴν ἀφρημένην τυπικὴν λογικὴν· καὶ ὅμως συνυφαίνονται καὶ συγχορευοῦνται πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὴν συγκεκριμένην ἐνέργειαν τῆς αὐτοσυνειδήσεως. Ἐγώ, ὁ ἐνεργῶν διανοητικῶς, εἶμαι ταυτὸς (διατελῶ ἐν ταυτότητι) πρὸς τὸ ἐγώ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τοῦ ἑαυτοῦ μου. Μόνον διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τοιαύτης τινος ταυτότητος, μόνον διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἀντιφάσεως φαίνεται ὅτι εἶνε δυνατόν νὰ ἀφήσῃ κανεὶς γενικῶς τὴν ἀφρημένην κενότητα τῆς *διανοίας* (Verstand) καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν συγκεκριμένην πληρότητα τοῦ *νοῦ* (Vernunft). Μόνον οὕτω φαίνεται νὰ ἐξηγεῖται τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἐγώ μου δὲν εἶνε δι' ἐμὲ ἀπλῶς τυπικὴ καὶ γενικὴ ἔννοια, ἀλλὰ καὶ κατὰ περιεχόμενον καθωρισμένον ἄτομον, ἔχον ὡς τοιοῦτο, ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτοῦ ὑπάρξει, συνείδησιν ἑαυτοῦ. Αἱ σκέψεις αὗται, αἱ ὁποῖαι ἐσχάτως ὑποστηρίζονται πάλιν ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Hegel, ἀφοροῦν μόνον μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων λύσεων τοῦ προβλήματος, αἱ ὁποῖαι πρόκειται νὰ ἀναπτυχθῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ πραγματείας, τοῦλάχιστον δοκιμαστικῶς, ὡς ἰσάξια. Πάντως ἐν τῇ καλουμένῃ «διαλεκτικῇ» τοῦ ἐγώ ἐμφανίζονται ἀκριβῶς τὰ τρία σπουδαῖα σημεῖα· μόνον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ταυτίζονται πρὸς ἀλλήλα, ἀλλὰ δέον νὰ χωρίζονται κατ' ἀρχὴν ἀπ' ἀλλήλων, ἵνα ἡ θέσις τοῦ προβλήματος, ὡς τοιαύτη, (τουτέστι χωρὶς νὰ προδικασθῇ καμμία λύσις) προσλάβῃ διαφώτισίν τινα· ἡ διαφώτισις δὲ αὕτη τοῦ προβλήματος ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον ἔργον τῆς προκειμένης πραγματείας.

Ὅταν πρόκειται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ συνείδησις ἣν ἔχω περὶ πραγμάτων, περὶ ἀντικειμένων, ἡ γνωσεολογία κατ' οὐσίαν ἐξοικονομεῖται διὰ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ ἐγώ καὶ τοῦ μὴ ἐγώ, τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου. Κατὰ τὴν σύνθετον σχέσιν τῆς αὐτοσυνειδήσεώς μου τοῖναντίον εἶνε ἐκ τῶν προτέρων ὄχι δύο, ἀλλ' ἀκριβῶς τρία στοιχεῖα, ἅτινα πρέπει νὰ διακριθῶν σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων. Εἰς τὸ ἐγώ, τὸ ἔχον τὴν συνείδησιν, καὶ τὸ ὄν, τὸ ἀντικείμενον τῆς συνειδήσεως, φαίνεται ὅτι προστίθεται καὶ κάτι τρίτον, ἐκ τοῦ ὁποίου τὰ δύο ἄλλα προφανῶς ἐξαρτῶνται. Τὸ ἐγώ ὡς ὑποκείμενον καὶ τὸ ἐγώ ὡς ἀν-

τικείμενον ἔχουν ἀνάγκην ἔνός θεμελίου, μιᾶς αἰτίας, ἢ ὅποια ἐξηγεῖ ὅτι ἡ ὑποκειμενικότης ἢ ἀντικειμενικότης αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον κατὰ ἀπλῶς τυπικόν, κατὰ ἐντελῶς ἀφηρημένον, ἀλλὰ κατὰ πραγματοποιημένον ἐν τῇ συγκεκριμένῃ ὑπάρξει καὶ πραγματοποιούμενον τῷ ὄντι ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῆς αὐτοσυνειδήσεως. Μόνον δὲ μονίμως διατηρουμένη αἰτία ὑπάρξεως, θεμέλιον ὑποστάσεως, προσφέρει τὴν ἐγγύησιν διὰ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ βάθος τὸ αὐτὸ ἐγὼ εἶνε τὸ διὰ τῆς αὐτοσυνειδήσεως γνωσκόμενον καὶ συνάμα τὸ ἀποτρεχόν καὶ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως αὐτῆς. Τὸ γινώσκον καὶ τὸ γινωσκόμενον ἐγὼ δέον, κατὰ ταῦτα, νὰ ἐννοηθοῦν ὡς διάφορα φαινόμενα, ὡς **συμβεβηκότα** ἑνός κατ' οὐσίαν μὴ ἐμφανιζομένου ἐγὼ καὶ οὔτε ἱκανοῦ πρὸς αὐτεπίγνωσιν, οὔτε δυνατοῦ ἀντικειμένου πρὸς γνῶσιν. Οὕτω πως δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐν ἐγῷ ὡς ὑποκείμενον, ἐν ἐγῷ ὡς ἀντικείμενον καὶ ἐν ἐγῷ ὡς οὐσίαν (Substanz), τοιούτεσι μίαν ἐννοιολογικὴν ἀρχὴν τῆς ὑποκειμενικότητος τοῦ ἐγῷ, ἐν ἐν τῇ αὐτοσυνειδήσει **ἐνυπάρχον** ἀντικείμενον τῆς αὐτοκαταληψίας καὶ μίαν **μεθυπάρχουσαν** (ὡς πρὸς τὴν συνείδησιν) αἰτίαν τῆς **ὑπάρξεως** τῶν δύο ἐτέρων, διὰ τῆς ὁποίας ἀμφοτέρα ἐνώνονται οὕτω πως πρὸς ἀλληλια ὥστε δέον νὰ θεωρῶνται ὡς οὐσιώδη συστατικά τοῦ ἑνός καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐγῷ. Ἡ τριπλῆ αὕτη ἐννοία τοῦ ἐγῷ, περὶ τῆς ὁποίας ἐπὶ τοῦ προκειμένου γίνεται λόγος, εἶνε πρῶτον **γνωσεολογικῆ**, δεύτερον **ψυχολογικῆ** καὶ τρίτον **μεταφυσικῆ**.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καὶ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς πραγματείας, ἐννόοῦμεν ὑπὸ ψυχολογίαν τὴν θεωρίαν τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, τῶν «ψυχικῶν φαινομένων» ὡς τοιούτων, καὶ δὲν λύομεν ἀκόμη τὸ ζήτημα ἂν εἰς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα πρέπει νὰ συγκαταλέγωνται μόνον αἱ καλούμεναι «ἐνέργειαι» (Akte), ὡς ἐννοεῖ αὐτὰς ὁ Franz Brentano, ἢ καὶ τὰ περιεχόμενα τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, «τὰ ὑλικά δεδομένα», ὡς ἐννοεῖ αὐτὰ ὁ Husserl. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀποκλείονται ὅλαι αἱ σχέσεις πρὸς ὄντα τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ κόσμου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἰδιαιτέρως δὲ ὅλαι αἱ σχέσεις πρὸς τὸν ψυχοφυσικὸν ὄργανισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὴ διότι ἡ πρόσληψις τοιούτων ἀντικειμένων, δυναμένων νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τοῦ ἐγῷ, θὰ ἠμπόδιζον τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐννοίας, ἢ τῆς «οὐσίας», τοῦ κυρίως ἐγῷ. Οὕτω πως θὰ συμβῆ ὥστε πολλὰ τὰ ὅποια ἐν τῇ προκειμένῃ πραγματεία λέγονται περὶ ψυχολογίας νὰ ἰσχύουν καὶ περὶ τῆς «φαινομενολογίας» τοῦ

Husserl, ἂν καὶ ὁ Husserl ἀπὸ τοῦ 1913 ζητεῖ ἐκτὸς τοῦ ἐμπειρικοῦ ἐγὼ (ὡς ἀντικειμένου), νὰ ἀναπτύξῃ καὶ κἄτι παρόμοιον πρὸς τὸ ἐννοιολογικὸν ἐγὼ. Ἡ μεταγενεστέρα θεωρία τοῦ Husserl περὶ τοῦ ἐγὼ μου φαίνεται ὅτι εἶνε κἄτι τὸ μεσάζον μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας, ἢ δὲ ὄντολογία τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Martin Heidegger κἄτι τὸ μεσάζον μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς τρίτης τῶν ἀνωτέρω διακριθεισῶν ἐννοιῶν τοῦ ἐγὼ.

Πρωτίστως δεόν τῶρα νὰ καταδειχθῇ, ὅτι αἱ τρεῖς αὗται ἐννοιαὶ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ συνταυτισθοῦν πρὸς ἀλλήλας. Ἡ γνωσεολογία π.χ. δὲν εἶνε ποσῶς ἀνάγκη, ἔνεκα τῆς ἐννοίας ἣν σχηματίζει περὶ τοῦ ἐγὼ, νὰ γίνῃ καὶ ψυχολογία (ἢ φαινομενολογία) ἢ καὶ μεταφυσικὴ τῆς γνώσεως, καὶ ἀντιθέτως ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴν (ἢ φαινομενολογικὴν) ἀνάλυσιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἐγὼ, ἢ ἀπὸ τὴν ὄντολογικὴν ἐρμηνείαν τῆς μεταφυσικῆς ὑποστάσεως, δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ κανεὶς ἱκανοποιητικὰς ἀπαντήσεις εἰς γνωσεολογικὰ ἐρωτήματα. Ἴσως εἶνε δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ γόνιμός τις διαφώτισις καὶ τῶν τριῶν τούτων πεδίων μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι αἱ τρεῖς ἐννοιαὶ τοῦ ἐγὼ δεόν νὰ χωρισθοῦν κατ' οὐσίαν ἀπ' ἀλλήλων καὶ νὰ κρατηθοῦν ἐν χωρισμῷ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει μόνον διὰ τοῦ χωρισμοῦ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν καταληπτόν, τίνα σημασίαν ἔχουν καὶ αἱ τρεῖς διὰ τὰς θεμελιώδεις ἰδεοκρατικὰς μορφὰς τῆς φιλοσοφίας τῆς παιδαγωγικῆς. Τὸ ἐνυπάρχον ἐγὼ, ὡς ἀντικείμενον τῆς αὐτοσυνειδήσεως καὶ τῆς καλουμένης αὐτοπαρατηρήσεως, εἶνε εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν γνωστότατον, καὶ εἶνε, διὰ τοῦτο τὸ μᾶλλον κατάλληλον ν' ἀποτελέσῃ τὴν ἀφετηρίαν τῆς ἡμετέρας ἐρεῦνης, ἣτις πρωτίστως, ὡς ἐλέχθη, ἔχει σκοπὸν, διὰ καθορισμοῦ τῆς ὀρολογίας, νὰ διαφωτίσῃ μόνον τὴν θέσιν τοῦ προβλήματος. Κατὰ πόσον ἐνυπάρχει τὸ ἐγὼ μου εἰς τὴν συνείδησίν μου; Τί εἶνε ἐξ αὐτοῦ εἰς ἐμὲ προσιτόν, χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς συνειδήσεως, τουτέστι χωρὶς νὰ «ὑπερπηδήσω» ὅπωςδῆποτε τὰς συνειδητάς μου ἐνεργείας, ἀναφερόμενος εἰς μίαν γνωσεολογικὴν, ἐννοιολογικὴν ἀρχὴν (transzendentes Prinzip) ἢ εἰς μίαν μεταφυσικὴν (μεθυπάρχουσαν) αἰτίαν; Συναντᾶται ἐν τῇ συνειδήσει μου γενικῶς κἄτι ἄλλο ἀπὸ τὰ ἀμέσως δεδομένα περιεχόμενα τοῦ συνειδέναί; Ἡ πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀκριβῶς εἰς αὐτὰ συνίσταται τὸ ἐνυπάρχον ἐγὼ, ὅτι ἐξ αὐτῶν ὅπωςδῆποτε συντίθεται, ἐπειδὴ αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν μόνην ὕλην τῆς

πέρας μου, προφανῶς δὲ καὶ τὸ μόνον οἰχοδομικὸν ὄλιζόν τοῦ ἐμπειρικοῦ μου ἐγώ;

Κατὰ τὴν θεωρίαν συγχρόνων ψυχολόγων καὶ φαινομενολόγων μοῦ εἶνε δεδομέναι, κατὰ περιεχόμενον, μόνον ἀντιλήψεις, τουτέστιν ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων, ἀναμειγμένα με ἤδη ἐξησθενησμένας εἰκόνας ἀναμνήσεων καὶ ἔτι συγκεχυμένας παραστάσεις προσδοκίας, συνυφασμένα εἰς ἓν ἕφασμα ἀπὸ εἰρημῶς παραστάσεων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐνεργειῶν αἰτίνες προσδίδουν εἰς τὰς παραστάσεις νόημα. Αἱ ἀντιλήψεις δὲ αὐταὶ δεόν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀντιπροσωποῦν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ ὅμως διαμένονσι πάντοτε κατ' ὁμοίαν ἐν τῇ πεδίῳ τῆς ὑποκειμενικότητος. Ταῦτα πάντα τοποθετοῦνται εἰς ἓνα περίεργον κύκλον τῆς συνειδήσεως ὅπου ἡ σαφὴς συνειδητότης τῶν περιεχομένων τῆς συνειδήσεως ἐξασθεῖται, ὅσον πλησιέστερον προχωροῦν ταῦτα πρὸς τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου. Τέλος ὁλόκληρος ὁ εἰρημὸς τῆς συνειδήσεως διατελεῖ ἐν διαρκεί ἁλλοιώσει· τὰ πάντα μετατίθενται καὶ συνωθοῦνται, ὅπως εἰς ἓν ἀνεμποδίστως πρὸς τὰ πρόσω κυλιόμενον ἑρῆμα καθ' ὃ πᾶν στάδιον τῆς ῥοῆς διαμένει ὅπωςδῆποτε συνδεδεμένον μετ' τὸ προηγούμενον, εἰς τρόπον ὅστε πολλὰ ἐξ αὐτῶν τῶν σημείων νὰ ἐπανέρχονται καὶ βραδύτερον, ὡς διὰ ἀοράτου τινος δρόμου εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἑρέματος καὶ μάλιστα νὰ συμπίπτουν εἰς τὸ κέντρον ἑκάστου κύκλου τῆς συνειδήσεως. Κατὰ πόσον διὰ τῆς, ὡς φαίνεται, μόνον περιγραφικῆς ταύτης ἐκθέσεως τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως λαμβάνει χώραν μόνον ἀντικειμενικοποίησις καὶ οὐχὶ πραγματοποίησις (ὑλοποίησις) τοῦ ἐνυπάρχοντος ἐγώ, τοῦτο δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα ἀκριβέστερον. Κυρίως πρόκειται περὶ τοῦ ἂν καὶ κατὰ πόσον διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ κάτι ἀπὸ τὸ ἐγὼ ἀντιληπτόν. (Εἶνε αὐτονόητον ὅτι ὁ κίνδυνος τῆς ὑλοποιήσεως ἐπαπειλεῖται ἕνεκα τῆς καθημερινῆς γλώσσης, τῆς ὁποίας ὁλόκληρον τὸ σχῆμα ἀρμόζει κυρίως μόνον εἰς πράγματα ὕλικά· ὁ δὲ κίνδυνός αὐτός ἐπαυξάνεται ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν εἰκόνων τοῦ ἕφασματος, τῆς περιφερείας, τοῦ ἑρέματος κ.τ.λ. τὰς ὁποίας δυσκόλως δύναται τις ν' ἀποφύγῃ).

Τὸ ἐρώτημα εἶνε, ἂν εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντα, συνειδητὰ περιεχόμενα, εἶνε δυνατόν, ὅπωςδῆποτε, νὰ ἀνακαλύψω τὸν ἑαυτόν μου, τὸ ἐμπειρικόν μου ἐγώ. Εἶνε τὸ ἐγὼ ἀπ' εὐθείας παρὸν εἰς

τὰ περιεχόμενα ταῦτα ἢ ἐκπροσωπεῖται δι' αὐτῶν μόνον ἐμμέσως; Ὁ συνεπὴς φιλόσοφος, ὁ παραδεχόμενος μόνον τὴν Immanenz, τὴν ἐνυπαρξίαν, ὅπως ὁ David Hume, εἶνε ἠναγκασμένος νὰ συνταυτίσῃ τὸ ἐγὼ πρὸς τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως, εἶνε ἠναγκασμένος νὰ θεωρήσῃ τοῦτο ὡς ἀπλήν «δέσμη», ἢ ὡς σωρείαν ἀπὸ ἐντυπώσεις. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐντυπώσεις συνωθοῦνται πρὸς ἀλλήλας, δι' αὐτὸ εἶνε ἀνάγκη ν' ἀρνηθῶμεν εἰς τὸ ἐγὼ τοῦτο οἵανδήποτε ταυτότητα (1). Βεβαίως ὁμιλοῦμεν, παρ' ὅλην τὴν ἀλλοίωσιν τῶν συνειδητῶν μας περιεχομένων, εἰσέτι περὶ μονιμότητος τῆς ἡμετέρας προσωπικότητος, ἀλλ' ὁ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἀπαραίτητος οὗτος τρόπος τοῦ λέγειν δὲν εἶνε δυνατόν νὰ θεμελιωθῇ φιλοσοφικῶς. Ὁ κοινὸς τρόπος τοῦ ἐκφράζεσθαι περὶ προσωπικῆς ταυτότητος ἐξηγεῖται κατὰ τὸν Hume ἀπλούστατα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἀλλοιοῦνται αἰφνιδίως ὅλα αἱ ἐντυπώσεις, ἀλλὰ βαθμιαίως, τώρα ἢ δεῖνα, ἔπειτα ἢ δεῖνα καὶ οὕτω καθέξης· ἀντικαθίστῃ ἢ μία τὴν ἄλλην. Πάντως καὶ ἀπομένει ἀπὸ τὰ προηγούμενα συνειδητὰ περιεχόμενα δι' ἓνα ὠρισμένον χρόνον καὶ ἐμπεριέχεται εἰς τὰ ἐπόμενα. Οὕτω πως καταλήγομεν εἰς τὸ πλᾶσμα ταυτότητός τινος τοῦ ἐγώ, ἀκριβῶς ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίστευον ὅτι εἶχαν ἀκόμη τὸ πλοῖον τοῦ Θησέως, ἂν καὶ κατὰ τὴν πάροδον τῶν δεκαετηρίδων, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀντικατεστάθησαν ὅλα τὰ τεμάχιά του διὰ νέου ὕλικου.

Κατὰ τὴν θεωρίαν λοιπὸν τοῦ Hume καὶ τῶν ὁπαδῶν του δὲν δύναμαι νὰ εἶπω: ἔχω συνείδησιν, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶπω: εἶμαι συνείδησις, ἢ ἀκριβέστερον εἶμαι τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως. Οὕτε δύναμαι πάλιν νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι ἀντιλαμβάνομαι τὰ περιεχόμενα ταῦτα τῆς συνειδήσεως ὡς ἐκπροσώπους τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, διότι τὸ ἀντιλαμβανόμενον ἐγὼ, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε βεβαίως νὰ εἶνε διάφορον ἀπὸ τὸ ὕλικόν τῶν ἀντιλήψεών του, δὲν ὑπάρχει ποσῶς κατὰ τοὺς συνεπεῖς ὁπαδοὺς τοῦ Hume. Οὐδεὶς συντάσσει ἐξ ἰδίων τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ τὰ περιεχόμενα ἀφ' ἑαυτῶν συντάσσονται πρὸς ἀλλήλα· δὲν συντίθενται παρ' ἄλλου τινός, ἀλλὰ συνυφαίνονται ἀφ' ἑαυτῶν πρὸς ἀλλήλα, αἱ δὲ εἰς τὴν συνείδησιν

(1) Hume, Treatise on human nature : 1739. Book I, part IV, section 6. (γερμανικὴ μετάφρασις ὑπὸ Theodor Lipps, τόμ. I σελ. 325-40.)

ἐγκαθιδουθεῖσαι, ἢ καὶ ἐκ-συνηθείας παραμείνασαι, σειραὶ παραστάσεων ἰσχύουν κατόπιν ὡς ἀντικειμενικαί, ὄχι διότι θὰ ἐξελαμβάνοντο ὑπὸ τινος ὡς τοιαῦται, ἀλλὰ ἀπλῶς ἐπειδὴ αὐταὶ αὐταὶ ἐμφανίζονται διὰ συχνῆς ἐπαναλήψεως ὡς τοιαῦται.

Καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς ἐνυπαρξίας δυνάμεθα δύο τινὰ νὰ ἰσχυρισθῶμεν κατὰ τοῦ Ημπε. Πρῶτον νὰ ἐρωτήσωμεν: πῶς συμβαίνει ὥστε νέαι ἀντιλήψεις, ἐντυπώσεις, νὰ ἐναρμονίζονται τόσον προσηκόντως πρὸς τὸ παλαιὸν ὑλικὸν τῶν ἐντυπώσεων; Ποῦ ἐγκείται τὸ γεγονός, ὅτι αἱ νέαι ἐντυπώσεις δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν ποτὲ νὰ διαρρηξοῦν πλήρως καὶ νὰ ἀφανίσουν τὸν παλαιὸν εἰρμόν, ἀλλὰ τοῦναντίον διὰ τῆς προσαρμογῆς αὐτῶν πρὸς τὸ προηγούμενον ὑλικὸν τῆς συνειδήσεως γεννοῦν πάντοτε τὴν πιθανότητα ἑνὸς ἐν τῇ ταυτότητι παραμένουτος ἐγώ; Δεύτερον δυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν: πῶς εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ συνήθεια, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει κανεὶς, (κανὲν ἐγώ) ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς νὰ ὑφίσταται τὴν συνήθειαν; Πῶς εἶνε δυνατόν τυχαία τις σωρεία ἐντυπώσεων νὰ ἐμφανίζεται δι' ἀπλῆς ἐπαναλήψεως ὡς ἀντικειμενικῶς ἀναγκαῖος σύνδεσμος (π.χ. ὡς αἰτιώδης σύνδεσμος), ἂν δὲν ὑπάρχῃ κανεὶς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἢ τοιαύτη ἐπαναλήψις νὰ προξενῇ μίαν οἰανδήποτε ἐντύπωσιν; Πῶς εἶνε δυνατόν νὰ ἐμφανίζονται αἱ ἐντυπώσεις ἀφ' ἑαυτῶν ὡς ἀντικειμενικαί, καὶ ὡς ἐνέχουσαι σημασίαν συνεπῶς ὡς κάτι διάφορον ἀπὸ ὅ,τι τῷ ὄντι εἶνε, ἂν δὲν προσφέρωνται εἰς κάποιον, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐνεργείας νὰ «ἀντιλαμβάνεται», «νὰ προσλαμβάνῃ» αὐτὰς ὡς φαινόμενα ἀντικειμένων; Οἱ σύγχρονοι ψυχολόγοι καὶ φαινομενολόγοι προσπαθοῦν νὰ ἀνταποκριθῶσιν ὅπωςδήποτε εἰς τὰς δύο αὐτὰς ἀντιρρήσεις τὰς διατυπωμένας κατὰ τοῦ Ημπε. Τὸ σημεῖον τοῦτο δέον νὰ ἐξετασθῇ εἰσέτι κάπως εἰδικώτερον, διὰ νὰ καταδειχθῇ, ὅτι ὅλαι αἱ ἀπὸπειραι αὐταὶ στρέφονται περὶ τὸ ἐνυπάρχον ἐγώ καὶ περὶ τὴν ἐμπειρικὴν ἔννοιαν τοῦ ἐγώ, ἢ ὁποία ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς παιδαγωγικῆς τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας ἔχει ὑψίστην σημασίαν.

Ἦδη ἡ παρομοίωσις τῆς συνειδήσεως πρὸς τὸ πλοῖον τοῦ Θησέως ἐνέχει ἓν σημεῖον τὸ ὁποῖον τῷ ὄντι στρέφεται ἐναντίον τῆς μωσαϊκῆς θεωρίας τοῦ Ημπε περὶ τῆς συνειδήσεως. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιδιώρθουν ἓνα χαλασμένον μέρος τοῦ ἱεροῦ πλοίου, προσεῖχον κυρίως ἵνα ἡ γενομένη διόρθωσις μὴ ἐπιδρῶ ἐνοχλητικῶς ἐπὶ τοῦ ὅλου. Ἡ γενικὴ ἐντύπωσις, ἢ γενικὴ μορφή

τοῦ πλοίου ἔπρεπε νὰ διατηρηθῆ, καὶ κάθε ἀνακαινιζόμενον μέρος ἔπρεπε, συνεπῶς νὰ εἶνε ἐκ τοῦ ἰδίου ὑλικοῦ καὶ νὰ προσλάβῃ τὴν αὐτὴν μορφήν πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶχε καταστραφῆ. Βεβαίως τὸ ἐμπειρικὸν μας ἐγὼ δὲν εἶνε ἀποσκληρωμένον, ὀριστικῶς καὶ ἀμεταβλήτως διαμορφωμένον κατασκευάσμα, ἀλλ' ἐνέχει τὴν δυνατότητα τῆς ἀναπτύξεως καὶ συνεπῶς τῆς διαπαιδαγωγήσεως. Ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὰ μέρη, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ σύνολον αὐτοῦ εἶνε δυνατόν νὰ ἀλλοιωθῆ. Ἐνας ἄνθρωπος μὲ τὸν ὅποιον ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν ὁμιλήσαμεν, τοῦ ὁποίου τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν δὲν παρηκολουθήσαμεν, ἥως φαίνεται πολλάκις ἐκ θεμελίων διάφορος. Καὶ ὅμως δυνάμεθα καὶ πάλιν νὰ τὸν ἐννοήσωμεν, ἂν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ, ὄχι μόνον διήλθον διὰ τῆς συνειδήσεώς του περιεχόμενα νέα ἄνευ ἴχνους, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὑπῆρχε θεμελιώδης τις ὑπόστασις τοῦ εἶναι του καὶ ὑπάρχει ἀκόμη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὠκοδόμησε τὰς νέας αὐτοῦ ἐντυπώσεις, χωρὶς συγχρόνως νὰ δυνηθῆ νὰ συγχωνεύσῃ αὐτὰς ἀπολύτως. Οὕτω πῶς, πιστεύομεν, ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐργασθῆ διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ἐγὼ του. Τὸν οἰκοδομικὸν ὅμως νόμον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑποστάσεως δὲν τὸν ἐγκατέλειπε κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν αὐτὴν τοῦ ἰδίου του ἐγὼ, ἀλλὰ ὠκοδόμησε τοῦτο περαιτέρω κατὰ τὸν αὐτὸν ἀρχιτεκτονικὸν ὅρθμόν. Τὸ ὑλικὸν εἶνε δυνατόν νὰ ἀλλάξῃ, ἢ μορφή καὶ τὸ εἶδος τοῦ ὅλου εἶνε δυνατόν νὰ ἀλλοιωθοῦν, συνάμα δὲ εἶνε δυνατόν εἰδικὰ γνωρίσματα τοῦ ὅρθμοῦ κατὰ τὴν περαιτέρω οἰκοδόμησιν ν' ἀναφανοῦν ζωηρότερον καὶ ἄλλα πάλιν νὰ μειωθοῦν ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ἰσχύν· μία τις ἀρχιτεκτονικὴ ἐνότης, μία οἰκοδομικὴ ἀναλογία ἐξακολουθεῖ παρὰ ταῦτα νὰ διατηρῆται.

Ἡ θεωρία αὕτη ἀνεπτύχθη κυρίως ὑπὸ τοῦ Wilhelm Dilthey καὶ μάλιστα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ψυχοφυσικὸν ὄργανισμόν τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς τὸ ὑλικὸν καὶ πνευματικὸν αὐτοῦ περιβάλλον. Ἐν τούτοις δυνάμεθα, καὶ χωρὶς ν' ἀναφεροῦμεν εἰς τοιαῦτα πρὸς τὸ μὴ ἐγὼ ἀνήκοντα σημεῖα, νὰ διατυπώσωμεν τὸ οὐσιῶδες, διὰ τὴν πορείαν τῶν ἡμετέρων σκέψεων, ἀποτέλεσμα, ὅπως τὸ διατυπώνει καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Dilthey: «ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια τῆς ζωῆς εἶνε κατ' ἀρχὴν καὶ παντοῦ ἀπὸ τῶν στοιχειωδεστάτων μέχρι τῶν συνθετωτέρων αὐτῆς μορφῶν μία ἐνότης. Ἡ ψυχικὴ ζωὴ δὲν αὐξάνει, συντιθεμένη ἀπὸ μέρη, οὔτε σχηματίζεται ἀπὸ στοιχεῖα· δὲν εἶνε ἐν ἄθροισμα, οὔτε ἀποτε-

λεσµα συνεργούντων αίσθητηρίων ατόμων· εἶνε ἀρχικῶς καὶ πάντοτε μία ὑπερατομικὴ ἐνότης. Ἐκ τῆς ἐνότητος αὐτῆς διεκρίθησαν εἰς δικαὶ ψυχικαὶ ἐνέργειαι, ἐξακολουθοῦν ὁµως νὰ διατηροῦν, παρὰ ταῦτα, τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν σύνδεσµον, τὸν ἐκπορευόµενον ἐκ τῆς ἐνότητος. Τὸ γεγονός τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ ὑψίστη ἔκφρασις εἶνε ἡ ἐνότης τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἐνότης τοῦ προσώπου, διακρίνει τὴν ψυχικὴν ζωὴν οὐκ ὀλίγως ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὀλόκληρον τὸν σωματικὸν κόσµον» (1). Ἡ σκέψις περὶ συνδέσµου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γενηθῆ, «ἂν δὲν ἐνυπῆρχε ἐν τῇ ἰδίᾳ συνδετικῇ ἐνότητι». Ἡ ἐνότης αὕτη εἶνε δεδοµένη, χωρὶς ὑποθέσεις περὶ τῆς ἐνωτικῆς αὐτενεργείας ἢ περὶ ψυχικῆς οὐσίας, διὰ τῶν ἐσωτερικῶν µας ἀντιλήψεων καὶ διὰ τῶν συνδυασµῶν αὐτῶν ἐν τῇ οἰκοδοµικῇ σχέσει τῆς ψυχικῆς ζωῆς. Πέραν τοῦ συνδέσµου τούτου δὲν δυνάµεθα νὰ προχωρήσωµεν· αὐτὸς εἶνε ὁ ἐνωτικὸς ὅρος τῆς ζωῆς καὶ τῆς γνώσεως» (2). Ὁ «ὅρος» αὐτὸς δὲν ἀποτελεῖ λοιπὸν οὔτε ἐννοιολογικὴν τινα προϋπόθεσιν, οὔτε μεταφυσικὴν τινα ὑπόστασιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὑπάρχουν συνειδητὰ περιοχόµενα (τοιαῦτα «ὑποθέσεις» ἀποκρούονται ὁδητῶς ὑπὸ τοῦ Dilthey), ἀλλ' αὐτὸς οὗτος εἶνε δεδοµένος κατ' ἀπολύτως ἀσφαλῆ τρόπον», συνάµα µὲ τὸ περιοχόµενον τῆς συνειδήσεως, µάλιστα δὲ εἶνε τὸ «πρῶτον δεδοµένον». Οἱ τρόποι οὗτοι τοῦ ἐκφράζεσθαι δηλοῦν σαφέστατα, ὅτι ὁ Dilthey ἀναγνωρίζει µόνον τὴν ψυχολογικὴν ἐννοίαν τοῦ ἐνυπάρχοντος ἐγώ, τὸ ὁποῖον εἶνε πάντοτε ἀντικείμενον.

Ὁ ἀκριβέστερος καθορισµὸς τῆς ἐννοίας ταύτης τοῦ ἐγώ συνάγεται ἐκ τοῦ θέµατος τὸ ὁποῖον ὁ Dilthey προτίθεται νὰ λύσῃ διὰ τῶν συστηματικῶν αὐτοῦ ἔργων. Προτίθεται «νὰ γεφυρώσῃ τὸ χάσµα μεταξὺ τῆς ψυχολογίας, ὡς ἐδιδάχθη αὕτη μέχρι σήμερον, καὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἱστορικῶν κόσµου». Ἡ «περιγραφικὴ» τοῦ ψυχολογία δέον νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν ὅλων τῶν φυσικῶν ἢ μεταφυσικῶν «ἐρµηνειῶν», καὶ ὅλων τῶν ἐννοιολογικῶν θεµελιώσεων τῆς ψυχικῆς ζωῆς, διότι τάχα µόνον οὕτως εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποκτηθοῦν τὰ βοηθητικὰ μέσα πρὸς κατανόησιν τοῦ «ὅλου ἀνθρώπου».

(1) W. Dilthey: Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie, 1894, Gesammelte Schriften, τὰμ. V, 1.213.

(2) Dilthey, ἐν. ἀν. σελ. 237—238.

καὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως. Τοῦτο εἶνε σπουδαιότατον διότι «ἡ ζωὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν, εἶνε πάντοτε ἱστορικῶς θεμελιωμένη». «Ὁ ἄνθρωπος εἶνε πέρα καὶ πέρα ἱστορικός» (1).

Ὁ σύνδεσμος τῶν περιεχομένων τῆς συνειδήσεως, κατὰ τὴν συγκεκριμένην αὐτοῦ ὑπάρξιν, οὐδέποτε εἶνε δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῆ πλήρως διὰ γενικῶν ὁρισμῶν, ἀλλ' ἔχει πάντοτε εἰδικόν τινα χαρακτηριστῆρα. Κάθε ἐγὼ εἶνε μοναδικόν καὶ ἰδιότυπον ἄτομον, καὶ κάθε ἄτομον εἶνε ἱστορικὴ προσωπικότης. Ἐκ τοῦ γενικοῦ οἰκοδομικοῦ συνδέσμου, ὅστις ἐπαναλαμβάνεται ἀνὰ πᾶσαν ψυχικὴν ζωὴν, πρέπει λοιπὸν νὰ ζητηθῆ τρόπος μεταβάσεως πρὸς τὴν ἰδιότυπον καὶ ἀνεπαυάληπτον ἀτομικότητα τῶν ἱστορικῶν ὑπάρξεων. Καὶ αὐτὸν τὸν τρόπον μεταβάσεως τὸν ἐξευρίσκει ὁ Dilthey, χωρὶς νὰ ἰθραύσῃ τὴν σφαιραν τῆς ἐνυπαρξίας, ἧτοι τοῦ ψυχολογικοῦ συνειδότης δι' αὐτοῦ δὲ προσλαμβάνει ἡ ἔννοια αὐτοῦ περὶ τοῦ ἐγὼ τὸν ὁριστικὸν αὐτῆς καθορισμόν.

(1) Dilthey: Beiträge zum Studium der Individualität, 1895—1896. Gesammelte Schriften Bd. V, σελ. 175.— Ἀφοῦ ἀποκρούει καὶ τὴ γνωσεολογικὴν ἔννοιαν τοῦ ἐννοιολογικοῦ ὑποκειμένου καὶ τὴν μεταψυχικὴν ἔννοιαν τῆς ὑπερβατικῆς οὐσίας τοῦ ἐγὼ ὁ Dilthey διατηρεῖν (παρὰ πᾶσαν πολεμικὴν ἐναντίον τῆς ἀγγλικῆς συνειρμολογικῆς ψυχολογίας (Assoziationspsychologie) καὶ τοῦ προδρόμου αὐτῆς Hume, βαθυτέραν σχέσιν πρὸς τὸν δυτικο-εὐρωπαϊκὸν θετικισμόν παρὰ πρὸς τὴν γερμανικὴν ἰδεοκρατίαν. Τοῦτο τὸν συνδέει σινάμα μὲ τὴν φαινομενολογίαν τοῦ Husserl τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον «Logische Untersuchungen» ἔσχε ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων ἐργασῶν τοῦ Dilthey ὀρισμένην ἐπίδρασιν (πρβλ. κυρίως τοῦ Dilthey «Studien zur Grundlegung der Geisteswissenschaften» 1906, ges. Schr. τόμ. VII, σελ. 3 καὶ ἐφ.). Ὁ Dilthey διακρίνεται βεβαίως ἀπὸ τὸν Husserl διὰ τοῦ ἰσχυροῦ τονισμοῦ τῆς ἱστορικότητος· πλησιέστερον ὅμως πρὸς αὐτὸν κεῖνται σήμερον αἱ προσπάθειαι νεωτέρων φαινομενολόγων (πρβλ. κυρίως τοὺς δύο τελευταίους τόμους τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Husserl «Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung» τόμ. VIII, 1927, τόμ. IX, 1928). Φαινομενολογία καὶ περιγραφικὴ ἢ (ὅπως εὐχαρίστως λέγουσιν πολλοὶ σήμερον) ἱστορικὴ ἢ ἐρμηνευτικὴ ψυχολογία εἶνε δυνατόν νὰ συναντηθοῦν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου προβλημάτων, ἐπειδὴ καὶ αἱ δύο ἀκολουθοῦν καθαρῶς «περιγραφικὴν», (ὄχι ὅμως καὶ συνθετικὴν), μέθοδον καὶ δι' αὐτὸ ἀναγκάζονται νὰ μένουν, ὅπωςδῆποτε, προσκεκολλημένα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐνυπάρχοντος, τοῦ ψυχολογικοῦ ἐγὼ, τὸ ὁποῖον εἶνε κατ' οὐσίαν ἀντικείμενον καὶ οὐχὶ ὑποκείμενον.

Κάθε ψυχικός οίκοδομικός σύνδεσμος εἶνε συνάμα καὶ ἐνυπάρχων τελεολογικός σύνδεσμος. Ὑφίσταται μόνον διότι διενεργεῖται διὰ ἐσωτερικῆς «προσπάθειας πρὸς τὸ τέλος, τὸν σκοπὸν» ἢ δὲ θέσει τοῦ σκοποῦ εἶνε εἰς τοὺς διαφόρους ἀνθρώπους διάφορος· αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην αἰτίαν τῶν διαφορῶν τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, συνάμα δὲ καὶ τῆς βαθμιαίως ἀναπτυσσομένης ἀτομικότητος αὐτῶν. Κανένας ὁμαλὸς ἄνθρωπος δὲν ἔχει συνειδητὰ περιεχόμενα ἐντελῶς διαφορετικὰ σχηματισμένα ἀπὸ τοὺς λοιποὺς πνευματικῶς ὕγιεις ἀνθρώπους. Ἄλλα μερικὰ εἶναι εἰς αὐτὸν κατ' ἔξοχὴν «ἐντονα», ἔχουν, οὕτως εἰπεῖν «προσοπικὴν» τινὰ ὑπεροχὴν, ὅχι ὅμως καὶ ποιοτικὴν τοιαύτην. Ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ἐμφανίζεται μὲ τὴν ἔντασιν αὐτήν, ἔχει τὴν ἑσπὴν νὰ θέτῃ εἰς τὴν ὑψηροσίαν του ἄλλα στοιχεῖα· κατὰ τὴν ὑπερέντασιν ὁρισμένων ὁρμῶν γίνονται ἄλλα αἰσθήματα ἁπλᾶ μέσα πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ὁρμῶν. Ὁ ἰσχυρότερος λοιπὸν τονισμὸς ἑνὸς εἰδικοῦ σκοποῦ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ παρουσιασθῇ ἐκ τῶν προτέρων σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως· συνήθως σχηματίζεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον, διότι βαθμιαίως καθίσταται φανερόν, ὅτι, πρὸς ἐπιτυχίαν ἑνὸς σκοποῦ, πρέπει νὰ παραιτηθῇ τις ἄλλων τινῶν. Τέλος, δι' ἀσκήσεως, συνειθίζει τις εἰς τὰς μεθόδους, τὰς ὀδηγοῦσας πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ κυριαρχοῦντος συνδέσμου (σκοποῦ) καὶ μάλιστα ἀνὰ πᾶν ἔσθμα τῆς συνειδήσεως κατὰ διάφορον τρόπον (1). Οὕτω πῶς ἐμφανίζεται βαθμιαίως ἢ διαφοροποίησις ἀτομικῶν προσωπικετήτων.

Τὸ ἀτομικὸν ἐγώ, ἐν τῇ ἰδιοτυπίᾳ αὐτοῦ, δὲν εἶνε παρὰ Dilthey προϋπόθεσις τις, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀρχιτεκτονικῶς διηρημένου καὶ τεολογικῶς ἠνωμένου συνδέσμου τῆς ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν καὶ περιεχομένων. Τὸ ἐγώ τὸ ὅποῖον θέτει σκοπούς, ἐκτελεῖ τὴν προσπάθειαν, ἐμβαθύνει εἰς τὰς μεθόδους τῆς τελεολογικῶς

(1) D i l t h e y, Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie, Ges. Schr. τόμ. V. σ. 229—231.—Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἤδη ἐνταῦθα, κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς ἀτομικότητος, τόσον ἀσκήσις ὅσον καὶ συνήθειαι εἶναι κατ' ἔξοχὴν σημαντικά. Δι' αὐτοῦ ὑποδεικνύεται ἀμέσως καὶ τὸ συνδετικὸν σημεῖον διὰ τὴν παιδαγωγικὴν τοῦ D i l t h e y. Κατ' αὐτὴν ἐμφανίζονται καὶ πάλιν αἱ μνημονευθεῖσαι θεμελιώδεις ἔννοιαι τῆς ἐμπειρικῆς παιδαγωγικῆς ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς τελειοποιήσεως.

προσανατολισμένης γραμμής της ἀταπύξεως και διαμορφώνει οὕτω πως τὸν ἐμπειρικὸν χαρακτήρα τῆς προσωπικότητος· δὲν εἶνε ὑπεράνω τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ συνδέσμου τῆς ψυχικῆς ζωῆς, οὔτε κεῖται ἐκτὸς αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ ἀρχιτεκτονικὸς σύνδεσμος διενεργεῖ πάντα ταῦτα δι' ἑαυτοῦ και ἐν ἑαυτῷ και ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται ἡ ἐνότης τοῦ ἐγῶ. Ἐν ἄλλαις λέξεσι: ὄχι τὸ ἐγῶ προσλαμβάνει χαρακτήρα, ἀλλὰ αὐτὸ ταῦτα τὸ ἐγῶ δημιουργεῖται συνάμα μετὰ τοῦ χαρακτήρος. «Εἰς πᾶσαν εἰδικὴν ψυχικὴν ζωὴν ὁ ἀρχιτεκτονικὸς σύνδεσμος τείνει καὶ ἐπιτυχεῖ ἰκανοποιητικὴν τινα ψυχικὴν κατάστασιν· οὔτω δὲ εἶνε ἡ συνείδησις μιᾶς αὐτονόμου ἐσωτερικῆς ἀξίας ἀπὸ τὴν αὐτοαίσθησιν παντὸς ἀτόμου ἀχώριστος» (1). Ὡστε κυρίως ἐκ τῆς παιητικότητος τοῦ ἐγῶ γεννᾶται ἡ «αὐτοσυνείδησις», και μάλιστα συνάμα ἐν τῇ διπλῇ σημασίᾳ, τὴν ὁποίαν συνδέομεν ἐν τῇ γερμανικῇ γλώσσῃ πρὸς τὴν λέξιν αὐτὴν, ἀντιτάσσοντες αὐτὴν πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀντικειμένου ἀφ' ἑνὸς, και πρὸς ὠρισμένα αἰσθήματα ἀδυναμίας τῆς βουλήσεως και τῆς διανοίας ἀφ' ἑτέρου. Ἀρχικῶς τὸ ἐγῶ δὲν εἶνε δημιουργικόν, ἀλλ' εἶνε προῖον ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Δὲν εἶνε ὁ ὑποκινητικὸς παράγων τῆς ἀναπτύξεως, ἀλλὰ τὸ κατ' αὐτὴν ἀναπτυσσόμενον. Καί, ἐπειδὴ ἡ ψυχικὴ ἐξέλιξις εἶνε διαρκῆς ἐπεξεργασία πνευματικῶν ἀγαθῶν (κατὰ τὸν Dilthey, διαδικασία πρὸς τὸ πνευματικὸν «περιβάλλον»), διὰ τοῦτο εἶνε δυνατόν, ὅπως κατὰ τὴν διαπαιδαγώγησιν τῆς ἠθικῆς αὐτοσυνειδήσεως, οὔτω πως και διὰ τὴν μόρφωσιν συνειδήσεως πολιτισμοῦ, νὰ εὐρεθῇ διπλῇ διατύπωσις, διὰ τῆς ὁποίας εἶνε δυνατόν ἤδη ἐνταῦθα νὰ ὑποδηλωθοῦν αἱ δυσχέρειαι τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Dilthey. Κατὰ τὸν Dilthey τὸ ἐγῶ σχηματίζεται τότε, δηλαδὴ δημιουργεῖται, ὅταν μορφώνεται, ἤτοι ὅταν προσλαμβάνει πνευματικὴν μόρφωσιν.

Πρὶν ἐρευνήσωμεν τὰς περαιτέρω παιδαγωγικὰς συνεπείας τῆς μονομεροῦς θεωρίας περὶ ἐνυπάρχοντος ἐγῶ, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν ἀκόμη δευτέραν τινὰ διατύπωσιν τῆς ἐννοίας αὐτῆς τοῦ ἐγῶ, ἡ ὁποία εἶνε δυνατόν νὰ ἐκληφθῇ ἐπίσης ὡς ἡ περαιτέρω διαμόρφωσις τῆς θεωρίας τοῦ Hume. Ἀντιπροσωπεύεται δὲ αὕτη κατὰ τὸν μᾶλλον

(1) Dilthey, Beiträge zum Studium der Individualität, Ges. Schr. Tom. 5, σελ. 266.

κυριώτερον τρόπον ἀπὸ τὸν Husserl εἰς τὴν πέμπτην ἔρευναν τοῦ ἔργου του «Logische Untersuchungen». Ὁ Husserl διακρίνει ἐν τῇ προκειμένῃ ἐρεύνη περισσοτέρας ἐννοίας τῆς συνειδήσεως. Τὸ κεντρικόν (πρῶτον), τὸ ὁποῖον μῖς ἐνδιαφέρει, ἔχει τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον «συνείδησις ὡς φαινομενολογικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγὼ καὶ συνείδησις ὡς ἐσωτερικὴ ἀντίληψις». Ἡδη δι' αὐτοῦ, παρ' ὅλας τὰς λοιπὰς ἀποκλίσεις, ἀναγνωρίζεται ἓνα οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς θεωρίας τοῦ Husserl περὶ τοῦ ἐγὼ ὡς ὄρθον. Ὑπάρχει καὶ μία φαινομενολογικὴ ἐννοία τῆς συνειδήσεως, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας δύναται τις καὶ εἶπαι: ὅχι τὸ ἐγὼ ἔχει συνείδησιν, ἀλλὰ τὸ ἐγὼ εἶνε συνείδησις. Ὁ «συννομασμός τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ πνεύματος τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας καθ' ὅλου» ἀποτελεῖ τὴν ὅλην «πραγματικὴν φαινομενολογικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐμπειρικοῦ ἐγὼ».

Πρὸς διαφωτισμὸν τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων εἶνε βεβαίως ἀνάγκη ἡ ἐννοία τῆς ἐνεργείας νὰ ἐκλήφθῃ *καθαρῶς φαινομενολογικῶς*, δηλαδή «νὰ ἀποκλεισθῇ ἀπ' αὐτῆς πᾶσα σχέσις πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικὴν ὑπαρξιν (πρὸς ἀνθρώπους καὶ ζῶα)(1). Μόνον ὅταν δὲν ἐκτελέσῃ κανεὶς τὴν φαινομενολογικὴν «κάθαρσιν» τῆς ὑποστάσεως τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας (τὴν «ἀγωγὴν» πρὸς τὸ ἀμέσως καὶ ἀναντιρρήτως ὡς «φαινόμενον» δεδομένον), μόνον τότε εἶνε δυνατόν νὰ γεννηθῇ ἡ ὑπόνοια, ὅτι τάχα ὠρισμένα περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως εἶνε δυνατόν νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τοῦ ἐγὼ. Ἀλλὰ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν γίνεται κυρίως λόγος, οὔτε περὶ περιεχομένων τῆς συνειδήσεως, οὔτε περὶ τοῦ ἐγὼ ὑπὸ τὴν φαινομενολογικὴν ἐννοίαν, ἀλλὰ πάντοτε μόνον περὶ «πραγμάτων» ἐντὸς τοῦ «κόσμου». Κυρίως τὸ ἐγὼ δὲν ἐννοεῖται τότε καθαρῶς, κατὰ τὴν «φαινομενολογικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν», ἀλλ' ἐννοεῖται εἰσέτι «ὡς ἐμπειρικὸν πρόσωπον»

(1) Husserl, Logische Untersuchungen 2 ἐκδ. (μὲ τὰς λοιπὰς συμφαινοῦσα) τόμ. II, 1, 1913, σελ. 346 κ. ἐφ. Πρὸβλ. «Ideen zu einer reinen Phänomenologie und Phänomenologischen Philosophie» τόμ. I, 1913 σελ. 48 κ. ἐφ. Τὰς ἀποκλίσεις ἐν τῇ θεωρίᾳ περὶ τοῦ ἐγὼ, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται εἰς τὸ ἔργον τοῦτο καὶ τὰς ὑποσημειώσεις τῆς 2 ἐκδ. τόμ. τοῦ ἔργου «Logische Untersuchungen» ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν κατὰ τὸ 1901 ἐμφανισθεῖσαν 1 ἐκδ. τοῦ ἔργου τούτου, θά πραγματοποιηθῶμεν ἔπειτα.

ὡς «ἀτομικὸν ὑλικὸν ἀντικείμενον», ὡς «μέλος τοῦ κόσμου», τὸ ὁποῖον διατελεῖ εἰς φυσικὴν καὶ ψυχικὴν σχέσιν πρὸς ἄλλα φυσικὰ καὶ ψυχικὰ ἀντικείμενα τοῦ κόσμου τούτου (πράγματα καὶ πρόσωπα). «Τὸ ἐγώ, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ κοινοῦ λόγου, εἶνε ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, τόσον τὸ ἴδιον ἐγώ, ὅσον καὶ τὸ ἄλλότριον, καὶ πᾶν ἐγὼ εἶνε ἀντικείμενον, ὅπως καὶ κάθε τυχαῖον φυσικὸν πρᾶγμα, ὅπως μία οἰκία ἢ ἓν δένδρον κ.τ.λ.». Ἄν ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς τοῦ «κοινοῦ λόγου», ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἐγώ, εἶνε ὁρθός, ἂν γενικῶς καὶ κατ' αὐτὴν τὴν καθημερινὴν ζωὴν δὲν γίνεται θεμελιώδης διάκρισις μεταξὺ τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ ἄλλοτρίου ἐγὼ ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν δένδρων ἀφ' ἑτέρου, τοῦτο δὲν ἐξετάζεται ἐνταῦθα. Ἀσφαλῶς ὅμως τὸ ἀναφερθὲν προῖον βασιίεται τοῦλάχιστον ἐπὶ μονομεροῦς τινος χαρακτηρισμοῦ τῆς συνήθους συνειδήσεως τοῦ ἐγώ· ἡ μονομέρεια δὲ αὕτη προκύπτει ὡς συνέπεια ἐκ τῆς διατυπώσεως τῆς φαινομενολογικῆς ἐννοίας τοῦ ἐγώ.

Ἡ κοινὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ ἐγώ, καὶ ἡ ὡς βᾶσις αὐτῆς ὑποκειμένη «φυσικὴ» ἀντίληψις περὶ «κόσμου», πρέπει νὰ τεθῆ εἰς ἀρχίαν, διότι εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῆ ἀκόμη ὡς πρὸς τὰ φαινομενολογικὰ αὐτῆς θεμέλια· δὲν πρέπει λοιπὸν ἐκ τῶν προτέρων νὰ προὑποτεθῆ, δὲν πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ ἀνεξετάστως ὑπὸ τῆς φαινομενολογίας. Τὸ «φαινομενολογικῶς ἀναλελυμένον ἐγώ» δὲν ἐμφανίζεται κατόπιν ὡς κατὰ τὸ ἰδιότυπον, τὸ ὁποῖον αἰωρεῖται ὑπεράνω τῶν πολυειδῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, ἀλλὰ εἶνε ἀπλῶς ταῦτὸ πρὸς τὴν τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας συνδέουσαν ἐνότητα». Περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως εἶναι στοιχεῖα τῆς συστάσεως τοῦ ψεύματος τῆς συνειδήσεως, τὸ δὲ ψεῦμα τοῦτο ταυτίζεται ὑπὸ τοῦ Husserl (τοῦλάχιστον κατὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῶν «Logische Untersuchungen») μὲ τὸ φαινομενολογικὸν ἐγώ. Ἡ παραδοχὴ λοιπὸν ἀντικειμένων, ἡ θέσις τοῦ κόσμου τῶν ὑλικῶν πραγμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκουν τάχα καὶ αἱ ἐμπειρικαὶ προσωπικότητες, εἶνε δυνατόν μόνον ἐντεῦθεν νὰ ἐννοηθοῦν, ἤτοι ἐκ τῆς ὑποστάσεως τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐνυπάρχοντος ἐγώ. Ἡ γνωσεολογικὴ αὕτη ὄξικὴ θέσις τοῦ προβλήματος τοῦ ἐγώ καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος τοῦ μὴ ἐγώ διακρίνει τὴν φαινομενολογίαν τοῦ Husserl ἀπὸ τὴν περιγραφικὴν ψυχολογίαν τοῦ Dilthey· ἤδη δι' αὐτοῦ ὁ Husserl φαίνεται, ὅτι πρόσκειται πρὸς τὴν ἐννοιολογίαν.

Πάντως ὁ Husserl ἐξέροχεται πεποιθότως ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς θεω-

ρίας του Hume. Κατά τον Hume ή έρμηνεία, ώς αντικειμενικοποιούσα τὰ έν ύποκειμενική ένυπαρξία ύπάρχοντα περιεχόμενα τής ψυχικής ένεργείας, βασίζεται μόνον επί συνειρημών, κυρίως επί τής συνηθείας. Τò έγώ, (τουτέστι τò έως τὰ τώρα συσσωρευθέν ύλικόν τών αντίληψεων) διάκειται, κατ' αυτόν, έντελώς παθητικώς δέν δύναται νά αύτενεργήση, διότι έξαρτάται, έν τή ίδια αυτού ύπάρξει και ιδιορροθυμία, εκ τών έκάστοτε δεδομένων αντίληψεων, συνεπώς δέν δύναται νά έξαρτήση τās αντίληψεις από τόν έαυτόν του. "Αν θέλωμεν ν' αποφύγωμεν τās δυσχερείας, τās έντεϋθεν διά τόν Hume άναφρομένας, και νά έξακολουθήσωμεν νά μένωμεν εις τήν αντίληψιν τής ένυπαρξίας, άγόμεθα εις τήν όμολογίαν, ότι ό Hume δέν αποδίδει τò άμέσως δεδομένον άκριβώς όπως τουτο παρουσιάζεται άφ' έαυτού εις τήν συνείδησιν. Αυτή είναι ή στάσις του Husserl πρòς τόν Hume.

"Αν πράγματι ύπάρχει ό κόσμος τών ύφ' ήμών ώς αντικειμενικών έκλαμβανομένων όντων, περι αυτού ό φαινομενολόγος, πρòς τò παρόν τουλάχιστον, δέν είναι ύποχρεωμένος νά λάβη άπόφασιν τινα. "Αν ό χάρτης επί του όποιου είναι τυλωμένα τὰ λόγια αυτά, ύπάρχει άνεξαρτήτως από τήν συνείδησιν μου, περι αυτού ήμπορεί κανεις ν' άμφιβάλη. "Αναμφίβολον όμως είναι, ότι όχι μόνον ύπάρχει ή αίσθησις του λευκού, του λείου κτλ., άλλ' ότι έχω και τήν συνείδησιν, ότι βλέπω αυτόν τόν χάρτην, και ότι είμαι πεπεισμένος, ότι ό κύριος «πυρήν» εκείνου, τò όποιον βλέπω, είναι άνεξάρτητος από τò αν βλέπω τόν χάρτην ή αν όπωςδήποτε άλλως φέρεται ούτος εις σχέσιν πρòς τήν συνείδησιν μου. "Η άναφορά αυτη τής συνειδήσεως εις κάτι ουχι άμέσως ώς φαινόμενον δεδομένον, τò γεγονòς τουτο, ότι ώρισμένα φαινόμενα ύποδεικνύουν κάτι πέραν τών ιδίων αυτών όρίων κείμενον, είναι επίσης φαινομενολογικόν συστατικόν, τò όποιον αναμφιβόλως ειςέρχεται εις τò ρεϋμα τής συνειδήσεως, και συνεπώς άνήκει εις τò φαινομενολογικόν έγώ. Βεβαίως όταν εκτελείται ή αίσθησις, ή συνείδησις δέν αισθάνεται κατά άμεσον τρόπον τò αντικείμενον, πρòς τò όποιον αναφέρονται αι ένέργειαι αυτης και τò όποιον «ύπονοείται», άλλά τò αναφέρεσθαι και τò αντιλαμβάνεσθαι, τουτο είναι εκείνο τò όποιον ή συνείδησις αισθάνεται κατ' άμεσον τρόπον, και μάλιστα «με πλήρη σαφήνειαν». "Ο Hume νοθεύει τò γεγονòς τουτο του αισθάνεσθαι, όταν εξηγεί

αὐτὸ δι' ἀπλῶν συνειρημῶν τῶν περιεχομένων τῶν ἐνεργειῶν, καὶ ὅταν μάλιστα ἀντικαθιστᾷ ἐκεῖνο δι' αὐτῶν. Ὁ Husserl δι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἰσάγει μίαν ἄλλην ἔννοιαν, τὴν ἔννοιαν τῆς «ἐντάσεως», τὴν ὁποῖαν ἤδη ὁ Franz Brentano εἶχε παραλάβει ἀπὸ τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν καὶ εἶχε θέσει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς «ψυχολογίας κατὰ τὴν ἐμπειρικὴν ἐκδοχὴν». Κάθε συνειρημὸς βασιζέται μόνον ἐπὶ παθητικότητος τοῦ ἐγῶ. Κατὰ τὰς «ἐντάσεις» τουναντίον τὸ ἐγὼ ἐνεργεῖ, ἐνεργεῖ ἀκριβῶς ὡς ἀντιλαμβανόμενον, ὡς ἀναφερόμενον πρὸς τι, κ.τ.λ. Δὲν προσλαμβάνει ἀπλῶς τὰ δεδομένα τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας, ἀλλ' ἀντιλαμβάνεται αὐτὰ συνάμα καὶ ὡς ἐκπροσώπους ἀντικειμενικῶν ὄντων.

Ἡ ἐνεργητικότης ὅμως αὕτη τοῦ ἐγῶ δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὡς «ἐνέργεια» αἰσθανομένη ἐαυτὴν. Ὁχι ἡ ἐνέργειά μου (π. χ. ἡ ὄρασίς μου, τὸ ὄρᾶν ὡς ἐνέργειά μου) ἐμφανίζεται μοι κατὰ τὴν ἀδιανόητον (μὴ ὑποστᾶσαν τὴν ἐσωτερικὴν θλάσιν) συνείδησίν μου, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀντικείμενον ὡς τοιοῦτο (π. χ. τὸ ὀρώμενον φύλλον τοῦ χάρτου) μοῦ εἶναι «ἐντατικῶς δεδομένον». Ὁ λόγος περὶ «ἐντάσεων» ἢ περὶ «ἐντατικῶν ἐνεργειῶν» δὲν σημαίνει παρὰ Husserl τίποτε ἄλλο παρὰ ἀκριβῶς τὴν ἐντατικὴν αὐτὴν παρουσίαν τῶν προκειμένων ἀντικειμένων. Εἰδικὰς «ἐνεργείας» οὐδόπως εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνωμεν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ψυχικῆς λειτουργίας. Δι' αὐτὸ οὐδαμῶς αἰσθανόμεθα κατ' αὐτὴν καὶ τὸ ἐνεργοῦν ἐγὼ ὡς τοιοῦτο (ὡς δράστην). Ἐν μίᾳ περιπτώσει δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἐγὼ εἰς ὠρισμένᾳς «ἐντατικᾶς» ἐνεργείας ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὰ ἀντικείμενά του. Φαινομενολογικῶς ὅμως εἶναι μόνον τότε ὁ τρόπος οὗτος τοῦ λέγειν, δικαιολογημένος ὅταν προσδίδει τις, εἰς αὐτὸν τὸ λίαν τετριμμένον νόημα, ὅτι κάθε ἐνέργεια ἀνήκει αὐτονοήτως εἰς τὴν «δέσμη» τῶν ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι, ἐν συνόλῳ λαμβανόμεναι, ἀποτελοῦν τὸ φαινομενολογικὸν ἐγὼ. Κάθε ἄλλη χρῆσις τῆς λέξεως «ἐγὼ» στηρίζεται (κατὰ τὴν προγενεστέραν ἀντίληψιν τοῦ Husserl) μόνον ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἐγῶ, ὡς ἀπαντᾶται αὕτη εἰς τὴν συνήθη μας κοσμοθεωρίαν, εἰσάγεται, οὕτως εἰπεῖν, λαθραίως εἰς τὴν συζήτησιν. Εἰς φιλοσοφικὰς ἐρεῦνας εἶναι αὐτονόητον, ὅτι δὲν δικαιούμεθα νὰ θέτωμεν ὡς βίαιον τὴν ἔννοιαν αὐτὴν τοῦ ὑλοποιημένου ἐγῶ, ἀλλὰ πρέπει νὰ μένωμεν εἰς τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν τοῦ φαινομενολογικοῦ ἐγῶ. Ἐν ἐναντίᾳ

περιπτώσει περιπίπτομεν εἰς τὴν ἀσύστατον «μεταφυσικὴν τοῦ ἐγὼ», ἢ ὁποῖα ματαιῶς προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ νοητὴν τὴν σχέσιν μεταξὺ ἐγὼ καὶ ἀντικειμένου ὡς πραγματικὸν σύνδεσμον μεταξὺ πράγματος καὶ πράγματος.

Πᾶσα τοιαύτη μεταφυσικὴ τοῦ ἐγὼ ἀποκρούεται βεβαίως ὑπὸ τοῦ Husserl, ἀλλ' οὗτος στρέφεται, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῶν «Logische Untersuchungen», μετὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν δεξυτήτος καὶ κατὰ τῆς ἐννοιολογικῆς ἐκδοχῆς ἐνός «καθαροῦ ἐγὼ». (1) Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ὡς πρὸς αὐτὸ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ ἔργον τοῦ Natorp, «Psychologie nach kritischer Methode». Αἰτία δὲ τούτου εἶναι ὅτι ὁ Natorp ἵσταται κατὰ τοῦτο πλησίον τῆς φαινομενολογίας, καθ' ὅσον ἀφορμᾶται ἀπὸ «συνολικόν τι γεγονός τῆς συνειδήσεως», ἤτοι ἀπὸ μίαν πραγματικότητα, τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ πιστοποιήσωμεν τὴν ὑπαρξιν καὶ δι' αὐτὸ χαρακτηρίζεται αὕτη ὑπὸ τοῦ Natorp ὡς «φαινόμενον καὶ μάλιστα ὡς «θεμελιῶδες φαινόμενον τῆς ψυχολογίας». Εἰς τὸ «θεμελιῶδες τοῦτο γεγονός τῆς συνειδήσεως» εἶναι δυνατόν νὰ διακριθοῦν, κατὰ Natorp, δι' ἀφαιρέσεως τρία σημεῖα, τὰ ὁποῖα βεβαίως εἰς τὴν πραγματικότητα ποτὲ δὲν ἐμφανίζονται χωρισμένα· 1. τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως (πᾶν ὅ,τι εἶναι συνειδητὸν) 2. τὸ ἐγὼ ὡς «κοινὸν κέντρον», πρὸς τὸ ὁποῖον δέον νὰ ἀνάγωνται ὅλα τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως, διὰ νὰ γίνωνται συνειδητὰ καὶ 3. ἡ ἀναφορὰ ἀκριβῶς αὕτη πρὸς τὸ ἐγὼ, ἢ σχέσις, ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζει πᾶν τὸ συνειδητὸν ἀκριβῶς ὡς συνειδητὸν καὶ δι' αὐτὸ προσλαμβάνει ἀπὸ τὸν Natorp τὸ ὄνομα «συνειδητότης» (2). Ἐὰν καὶ ὁ Natorp ἰσχυρίζεται, ὅτι τὰ τρία αὐτὰ σημεῖα «εὐρίσκονται εἰς κάθε πραγματικὴν συνείδησιν», ὅτι εἶναι χαρακτηριστικὰ

1) Husserl, Logische Untersuchungen, τομ. II 1, Fünfte Untersuchung § 8.— Διὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀντίληψιν τοῦ Husserl ἔχουν σημασίαν αἱ σημειώσεις ἐν σελ. 357 καὶ 363 τῆς 2ας ἐκδόσεως.

11) Paul Natorp, Einleitung in die Psychologie nach kritischer Methode, 1888 § 4. σελ. 11.— Allgemeine Psychologie in Leitsätzen zu akademischen Vorlesungen, 2. ἔκδ. 1910, § 1—4 Τελειωτικῶς ὁ Natorp διετύπωσε τὴν γνώμην του εἰς τὸ ἔργον του «Allgemeine Psychologie nach kritischer Methode» 1912 (π.ρ.βλ. κυρίως, κεφ. II §§ 2—7 καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ τὴν συζήτησιν πρὸς τὸν Husserl σελ. 280).